

Неля Скрипник

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У статті звертається увага на важливість гуманізації освіти починаючи з дошкільного віку. Епізодично проаналізовано психолого-педагогічну літературу та погляди вчених на цю проблему. Визначено особливості стилю взаємостосунків педагога з вихованцями у світлі обраної проблеми. Окреслені завдання, умови та вимоги до педагога в рамках гуманізації освітнього процесу в закладах освіти.

Ключові слова: виховання гуманних взаємостосунків, діти старшого дошкільного віку.

У сьогоdnішньому глобалізованому світі успішний розвиток України пов'язаний, перш за все, з ефективною реалізацією її людського потенціалу, а саме необхідністю орієнтації на європейську людиноцентричну систему цінностей, яка не раз доводила свою ефективність. Відповідно сучасні активні зміни у соціально-економічній сфері країни, зміни пріоритетів у освітніх процесах посилюють увагу до особистості як активного суб'єкта суспільства, до демократизації й гуманізації навчально-виховного процесу в закладах освіти. Гуманізація освітнього процесу, демократизація стосунків між його учасниками – єдиний шлях до якісного еволюційного розвитку суспільства.

Теоретичною базою для розвитку цієї проблеми в нашій країні стали: Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Концепція дошкільного виховання в Україні, в яких розкрито проблеми демократизації та гуманізації всіх сторін життя сучасного суспільства і системи освіти, Рекомендації ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій; Декларація принципів толерантності.

У сучасних освітніх концепціях визначено головну мету національного виховання в Україні: набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, а також моральної, художньо-естетичної, правової, трудової та екологічної культури [3; 5]. Для досягнення таких завдань необхідні нові підходи до навчально-виховного процесу. Такими можна вважати особистісно-орієнтована, диферен-

ційована, змістовно-орієнтована і т.п. моделі освітнього процесу, які створюють умови для становлення індивідуальності кожної дитини, забезпечують психологічну захищеність та розвиток. А гуманізація освітніх процесів допоможе закласти фундамент високоморальної і свідомої особистості.

Втілення в життя гуманістичних ідей – це перш за все виховання людяності, милосердя, терпимість до інакомислення, повага до прав людини, людської гідності. «Це побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування – від авторитарного до демократичного, подолання жорстокого маніпулювання свідомістю вихованця, практики індокринації учнів і студентів – нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці» [4, с. 156].

Видатний український педагог, засновник гуманістичної педагогіки Василь Олександрович Сухомлинський вважав, що виховання гуманізму й людяності повинно стати одним із завдань діяльності Школи і вчителя. «Вони мають виявлятися в таких якостях і рисах особистості, як талант доброти, потреба в служінні людям – радість самовіддачі» [10]. Поза всяким сумнівом ця проблема на сьогодні є важливою і актуальною.

У рамках вище зазначеного, науково-педагогічними працівниками надається особливу увагу пошуку ефективних методів та прийомів розвитку взаємостосунків дорослого із дитиною через розуміння один одного, прийняття і визнання особистості, уміння дорослого зрозуміти позицію дитини, враховувати і поважати її думки та бажання.

Сьогодні чимало учених, педагогів та громадських діячів торкаються цієї теми. Це – пошук шляхів взаєморозуміння дорослого й дитини, готовність до впровадження новітніх підходів до освітнього процесу, які покликані сформувати гуманістичну спрямованість особистості. Вчені зазначають, що перший етап активного оволодіння дітьми істотними ознаками гуманних уявлень і понять припадає на період навчання у початковій школі. Та ряд вчених (І. Бех, В. Сухомлинський та інші) вважають, що треба якомога раніше знайомити дітей з гуманістичними поняттями, уявленнями, бо моральний стан особистості залежить від того, з яких джерел черпала вона свої радощі в роки дитинства [10]. І це, на наш погляд, саме дошкільний вік, який вважається сенситивним для формування основ морально-зрілої та гуманної особистості.

За останні десятиріччя багато учених та педагогів докладають чимало зусиль для роз'яснення і впровадження в практику ідей гуманізації освіти (Я. Береговий, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Мадзігон, А. Маслоу, О. Пометун, О. Сухомлинська та інші). У дошкільній освіті проблему гуманізації взаємостосунків досліджували: Д. Ельконін, О. Кононко, М. Лісіна (роль спілкування дитини з дорослим в особистісному становленні дошкільника); Л. Башлакова, Т. Поніманська, Ю. Приходько,

Т. Репіна (роль взаємин педагога з вихованцями у формуванні ціннісного ставлення до однолітків); О. Запорожець, В. Котирло, Л. Прокопенко, Л. Стрелкова (вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку); Л. Артемова, В. Котирло (специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності) та інші. Разом з тим, недосліджена роль педагога щодо гуманізації дошкільної освіти та його готовність до формування гуманних взаємостосунків у дошкільному колективі.

Метою нашого дослідження є означення завдань, умов і особливостей формування гуманних взаємостосунків педагогів і вихованців освітніх закладів у контексті гуманізації освітнього процесу.

Взаємостосунки між людьми є однією із основних складових будь-якої продуктивної діяльності (ігрової, трудової, навчальної). Відповідно становлення і розвиток особистості людини, її внутрішнього світу, ставлення до нього, до оточуючої дійсності нерозривно пов'язане із її взаємодією з навколишнім світом. Крім того, відзначається загальна тенденція суспільства до жорсткості, реального прагматизму та формалізацією взаємин. Саме цим і визначається наш інтерес до вивчення гуманізації взаємин у дошкільному середовищі та як один із аспектів таких взаємин – толерантні стосунки.

Перш ніж розглядати проблему формування гуманних взаємостосунків педагога із вихованцем необхідно визначено ряд характеристик, які можна ототожнити з гуманною особистістю:

- дотримуватися правил і норм людського співіснування;
- проявляти терпимість, шанобливе ставлення до інших людей, традицій і культур;
- розвивати емоційне співчуття до інших;
- розвивати вміння адекватно оцінювати свої вчинки і вчинки інших, намагаючись їх пояснити і зрозуміти;
- вміння робити свій вибір і ухвалювати рішення;
- прислухатися до думки інших; мирно вирішувати конфліктні ситуації;
- розуміти значущість і цінність життя кожної людини.

Формування гуманної особистості може здійснюватися лише на основі особливих взаємин, які забезпечують створення мікроклімату поваги, довіри та взаєморозумінні між усіма учасниками освітнього процесу, де дитина є рівноправним і активним членом цього процесу. На нашу думку гуманістична спрямованість виховного процесу перш за все нерозривно пов'язана зі змінами уявлень про сутність педагогічного впливу й ролі педагога в навчально-виховній взаємодії. Як зазначає Т. Поніманська «Майстерність вихователя саме й полягає в умінні доцільно й адекватно апелювати до почуттів і досвіду дітей, тактовно і делікатно обговорювати з ними питання, що їх хвилюють, ненав'язливо й точно допомагати в ціннісному освоєнні світу людей» [8, с. 3].

За висновками І. Беґа у системі «вихователь – вихованець» виховна мета мусить відповідати вимозі: педагог як носій духовності демонструє її тією мірою, якою вихованець здатний сприйняти її. Тут момент прилаштування особистості вихованця до особистості вихователя має вирішальне значення. Лише після такого психологічного прийому вихованець без внутрішнього конфлікту осягне об'єктивовану через особистість вихователя морально розвивальну мету і прагнутиме досягнення її [1]. Отже, через стосунки із дорослим дитина отримує всю необхідну інформацію для формування її особистості, усвідомлення своєї ролі у суспільстві без спеціальних методів навчання.

Дослідження вчених (М. Лісіна, Р. Смірнова, А. Рояк) також доводять, що взаємодія дитини з дорослими і однолітками може бути змістовною та глибокою діяльністю, яка забезпечує задоволення дитячих потреб у спілкуванні та створює внутрішній комфорт. Дослідник М. Лісіна виходила з того, що спілкування є одним із найважливіших факторів психічного розвитку дитини. Важливо те, що у контакті з дорослими дитина засвоює суспільно-історичний досвід і реалізує можливості стати повноцінним представником суспільства. Предметом діяльності спілкування виступають щоразу ті якості і властивості партнера, які проявляються у взаємодії. Відображаючись у свідомості дитини, вони складають образ іншої людини і стають продуктом спілкування [6].

На нашу думку, у взаємодії дорослого із дитиною вирішальним є терпимість і в той же час емоційність дорослого. Адже емоційні гуманістичні орієнтири обумовлюють ставлення особистості до навколишніх і трансформуються у регулятивно-поведінкові прояви. Дослідники схиляються до думки, що еквівалентом взаєморозуміння виступає адекватний емоційний відгук на стан партнера, вміння вислухати думку іншого та викласти свою точку зору. Потреба у взаєморозумінні і співпереживанні відповідає вищій формі комунікативної діяльності [9].

У зв'язку з цим, дуже важливо знайти вірний стиль спілкування дорослого з дітьми. На наш погляд вихователь, який дотримується гуманістичних принципів у взаємостосунках із вихованцем повинен ставитись до дитячої особистості як до самостійної цінності; надавати перевагу організаційному впливу над дисциплінарним; повинен вміти визнавати свої помилки; оптимально і справедливо розподіляти функції між собою та вихованцями; поєднувати вимогливість з повагою до особистості дитини; віддавати перевагу непрямим засобам впливу (зміна пози, жестів, інтонацій, погляду тощо); повинен досягати постійного зворотного зв'язку у взаємодії, вміти аналізувати та розрізняти настрої кожного вихованця.

До кожного малюка рекомендується звертатися на ім'я, прагнути використовувати не вказівку і зауваження, а погляд, заохочувальний дотик, які зрозумілі дитині і дозволяють без слів донести почуття та емоції

дорослого до свідомості дитини. Так виникає особлива мова спілкування дитини і дорослого, яка зрозуміла їм обом: покласти руку на плече – ніби висловити свою підтримку, погладити по голові, обійняти – прояв ніжності і любові. Часто достатньо погляду, щоб донести до дитини необхідне: підбадьорити, осудити, зупинити, похвалити. Мова педагога повинна бути живою, емоційною, зрозумілою дітям.

Спокійний, позитивно-емоційний стиль спілкування легко приймається дітьми, стає для них звичайним та необхідним. Це складає природній емоційний фон гуманістичним проявам та почуттям, сприяє розкриттю особистості, вихованню позитивних моральних якостей. Адже у цей період розвитку дитини найбільш авторитетною фігурою залишається дорослий, на оцінку якого вона орієнтується у власних діях і вчинках, а вже надалі розширюються взаємини з однолітками, значення яких постійно зростає.

Дослідник А. Гончаренко визначила мінімально достатній набір педагогічних умов, що сприяють становленню гуманних взаємин між педагогом та вихованцем:

- наявність сприятливого психологічного клімату та окультурених взаємин;
- прийняття дорослим і дитиною унікальності та своєрідності кожної особистості;
- розвиток емоційної чутливості, сприйнятливості дитини, збагачення її внутрішнього світу, розширення уявлень про людські стани та їх причини;
- культура комунікації, зокрема мовленнєвої, у налагодженні взаємодії;
- вправління в умінні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між різними проявами поведінки [2, с. 63].

Враховуючи визначені вище умови та важливість створення гуманного середовища у освітньому закладі нами було визначено ряд завдань, які необхідно вирішити педагогу:

1. Сформувані уявлення про «толерантність» як основи нової соціальної ідеології і одного із напрямів гуманістичного виховання, що включає такі поняття, як особистість, сім'я, громадянськість (активна життєва позиція), суспільство;

2. Дотримуватися гуманістичних принципів у стосунках з навколишніми; проаналізувати в контексті толерантності стан стосунків «вихователь – дитина», «дитина – дитина», «дитина – батьки», вплив навчально-виховного процесу на ці стосунки;

3. Розробити і запровадити методичні рекомендації щодо змін у технологіях навчання та виховання в закладі, які б відповідали принципам педагогіки толерантності;

4. Формувати уявлення дитини про себе як унікальну, неповторну

особистість;

5. Розширювати уявлення дитини про інших людей на основі співставлення себе з ними, визначення схожості та відмінності;

6. Створювати умови для профілактики і попередження конфліктів, агресивності, екстремізму серед усіх учасників освітнього процесу;

7. Виховувати активну життєву позицію у своїх вихованців на основі усвідомлення ними своїх потреб і можливостей (фізичних, духовних), переваг і недоліків, прав і обов'язків; розуміння правил і норм людського співіснування, розвитку уміння давати оцінку своїм вчинкам і вчинкам інших; уміння робити свій вибір і ухвалювати рішення; прислухатися до думки інших; мирно, без конфліктів вирішувати різні проблеми [7, с. 51].

Успіх вирішення поставлених завдань на сучасному етапі залежить від сформованості стилю стосунків педагога із вихованцем. Виходячи з особливостей розвитку дітей та поставлених завдань, нами були визначені вимоги до стилю стосунків вихователя з дітьми, який би відповідав гуманістичним принципам:

- готовність захищати інтереси і права своїх вихованців;
- відмовлятися від повчального і категоричного стилю спілкування;
- створювати умови для рівноправного діалогу, дискусій;
- використовувати внутрішній потенціал і досвід кожної дитини;
- відчувати і приймати емоційний настрій групи і кожної дитини;
- вміти стримувати свої емоції і почуття;
- оволодіти механізмом емпатії;
- демонструвати дітям повагу і довіру;
- з розумінням відноситись до проблеми кожної дитини;
- усвідомлювати свої переваги і недоліки у характері (самоаналіз);
- проявляти поблажливість, терпіння, почуття гумору, чуйність.
- готовність миритися з чужою думкою.

Таким чином, проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, доробки вітчизняних та зарубіжних вчених можемо зробити висновок про те, що уже з дошкільного віку стоїть важливе завдання – гуманізація освітнього процесу та виховання особистості на принципах гуманізму. У ході дослідження цієї проблеми були визначені завдання, умови і особливості формування гуманних взаєностосунків педагогів і вихованців. Для подальшого дослідження цієї проблеми перед нами стоїть завдання визначити умови практичної реалізації поставлених завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / Бех І. Д. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 /

- Гончаренко А. М. – К., 2003.
3. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» // Освіта. – К., 1993. – № 44–46.
 4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремінь]. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
 5. Концепція національного виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7-13.
 6. Лисина М. И. Потребности и мотивы общения между дошкольниками / Лисина М. И., Смирнова Р. А. // Генетические проблемы социальной психологии : сб. статей / под ред. Я. Л. Коломинского и М. И. Лисиной. – М. : Из-во «Университетское», 1985. – С. 72–86.
 7. Орлова М. Формирование толерантности у дошкольников / М. Орлова // Дошкольное воспитание. – 2003. – № 11. – С. 51–54.
 8. Поніманська Т. І. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3-5.
 9. Проколиенко Л. Н. Воспитание гуманных чувств у детей / Л. Н. Проколиенко, В. К. Котырло. – К., 1987. – 174 с.
 10. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – 460 с.